

Čudesna povijest najstarijeg naselja u Europi – Vinkovačko blago

Objavio **Đuro Karalić** - 3. prosinca 2024.

Foto: Gordana Ilić Ostojić

Vođeni znanjem, prethodnim iskustvima i saznanjima, te zdravom logikom, arheolozi ponekad točno znaju što bi mogli zateći pod zemljom. No poneki nalazi i njih iznenade. Upravo takav je bio nalaz oko 38 kilograma antičkog srebra.

Blago Cibala

Prije nego što je započela izgradnja aneksa zgrade bivše robne kuće Nama u Dugoj ulici, stručnjaci tvrtke Geoarheo d.o.o. krenuli su provesti zaštitna arheološka istraživanja. Taj je lokalitet dobro poznat – nalazi se na prostoru višeslojnoga prapovijesnoga tella Tržnica i tu su desetljećima ranije pronađeni vrlo važni arheološki nalazi. Osim toga, taj dio grada nekada se nalazio i unutar bedema antičkih Cibala.

Istraživanja su provedena od ožujka do svibnja 2012. godine, na površini približnih dimenzija 12 x 25 metara. Iskapanje je otkrilo sloj od oko pola metra koji je pripadao rimskome razdoblju, a u njemu pokretne nalaze iz razdoblja od 1. do 4. stoljeća. Unutar tog sloja istraženo je više otpadnih jama, bunara i ostataka arhitekture.

U sjevernom kutu iskopnog polja ukazali su se dijelovi tri povelika metalna predmeta. U prvi mah se činilo da je riječ o odbačenim novijim predmetima – možda poklopcu metalne bačve – jer se pretpostavljalo da je taj dio lokaliteta bio uništen gradnjom temelja robne kuće. Osim toga, povrh metalnog nalaza bila je ukopana moderna cijev za otpadne vode, a malo dalje i veliki betonski šaht. Zbog svega navedenog, nitko na tom mjestu nije očekivao pronaći ništa spektakularno.

Tako je 23. ožujka 2012. godine pronađen senzacionalni arheološki nalaz – kasnoantička ostava srebrnog posuđa i pribora za jelo, kasnije nazvana Vinkovačko blago ili Blago Cibala. Ostava se sastojala od 45 srebrnih predmeta i jednog poludragog kamena. Ukupna masa srebrnih predmeta iznosi oko 38 kilograma, a po broju i masi predmeta ostava iz Vinkovaca je među najznačajnijim nalazima kasnoantičkog srebrnog posuđa. Masa njezina srebra ekvivalentna je masi zlata od oko 2 kilograma, što ovu ostavu svrstava kao petu po vrijednosti među svim ostavama tog tipa dosad pronađenima na teritoriju cijelog Rimskog Carstva.

Zanimljiva je činjenica da je srebro umalo pronađeno u dva ranija navrata: prvi put kada je rađeno zaštitno istraživanje lokaliteta 1977. i 1978. godine arheolozi su ga promašili za manje od dva metra, a drugi put nije pronađeno kada je iskopan odvodni šaht koji se nalazi nekih metar od ostave.

Usljedile su gotovo filmske scene. Zbog velike vrijednosti nalaza, odmah su obaviještene sve nadležne službe. Tijekom dana srebro je u pratnji policije prevezeno i pohranjeno u trezoru Gradskog muzeja Vinkovcima, gdje su nalazi popisani i izvršena je preliminarna analiza.

Srebro je predstavljeno vinkovačkoj javnosti 28. ožujka, kada je u muzejskim prostorijama izložen veći broj predmeta iz ostave. Istoga su dana nalazi pod oružanom pratnjom prevezeni u Zagreb, gdje su kratkotrajno bili pohranjeni u Muzeju Mimara, a nedugo potom prebačeni su u Muzej za umjetnost i obrt. I tamo je, zbog iznimno velikog interesa javnosti, organizirana posebna izložba na kojoj je bila izložena većina predmeta. Nalazi su nakon izložbe prevezeni i pohranjeni u trezor Arheološkog muzeja u Zagrebu, gdje se još uvijek obavlja njihova dugotrajna konzervatorsko-restauratorska obrada.

Raskošna kolekcija skupocjenih predmeta

Ostava se sastoji od srebrnog servisa koji čine četiri velika i jedan manji pladanj, velika kanelirana zdjela za vodu, široka posuda s lavljim glavama i alkama za vješanje, pet vrčeva, trinaest raznih zdjelica, tri čaše, tri mala pladnja, predmet za vađenje hrane, set za parfem, sedam žlica, cjediljka, veliki svijećnjak i mali dvodijelni svijećnjak.

Samo jedan predmet nije od srebra – poludragi kamen, najvjerojatnije oniks, tamne boje s plavom horizontalnom linijom na sredini. Kamen je obrađen i pripremljen za izradu geme ili kameje.

Većina predmeta izrađena je kovanjem od jednoga izlivenog komada srebra i zatim dorađivana na tokarskom stroju. Nakon oblikovanja, predmeti su ukrašavani i polirani. Neki manji dijelovi – primjerice ručke – izrađeni su lijevanjem ili kovanjem, pa naknadno olovom zalemljeni za tijelo posude.

Prve analize metala utvrdile su da je posuđe izrađeno od srebra visoke čistoće. Većina srebrnog servisa najvjerojatnije je izrađena u razdoblju od 350. do 378. godine. Kako ni jedan od pet pronađenih vrčeva nije identičan, za pretpostaviti je da su predmeti u servis dospijevali u različito vrijeme i pod različitim okolnostima.

Veliki i mali pladnjevi korišteni su za serviranje hrane, velika zdjela za držanje vode, vrčevi za točenje

Tri najreprezentativnija predmeta iz ostave ukrašena su figuralnim prikazima izvedenim tehnikama *niella* (umetanjem plavo-sive smjese srebrnog sulfida u urezane ornamente ili natpise) i pozlatom. Riječ je o velikom pladnju s pastoralnom scenom, manjem pladnju sa scenom lova i ukrasnoj zdjelici s figuricom.

Za dva od triju predmeta poznato je i točno je podrijetlo. Na stražnjoj strani velikog pladnja nalazi se puncirani natpis: (.)XXAQ, koji označava težinu i radionicu u kojoj je izrađen. Drugi je predmet mala ukrasna zdjelica s figuricom i pozlaćenim frizom. Na dnu noge zdjelice bio je zalemljen kružni disk s ugraviranim natpisom ANTONINVS.FECIT.AQVIL, što arheolozi prevode kao "Načinio (me) Antonin u Akvileji". To je prvi spomen talijanskog grada Akvileje kao mjesta gdje se izrađivalo srebrno posuđe, ali je i prvi slučaj da je ime majstora gravirano, a ne urezano kao što je to dotada bio slučaj.

Muke Tantalove

Ta ukrasna zdjelica masivnih stijenki na niskoj nozi arheolozima je osobito zanimljiva i jedinstvena. U sredini posude nalazi se figurica osobe koja sjedi na postolju prekriženih nogu, ispruženih ruku, pogleda uprta dolje. Postolje na kojem sjedi šuplje je i na dnu ima četiri mala polukružna otvora. Ispod figurice i postolja, na samoj sredini posude, još je jedan kružni otvor na koji je bila zalemljena odgovarajuća cjevčica koja je spojena s otvorom na dnu zdjele.

Isprva se činilo gotovo sigurnim da figurica predstavlja Narcisa, zaljubljeno zagledanog u svoj odraz. No, naknadno načinjen rendgenski snimak posude otkrio je što se točno skrivalo pod slojem nečistoće. S unutarnje strane posuda je ukrašena figuralnim frizom koji prikazuje *thiasos*, odnosno svečanu povorku fantastičnih morskih stvorenja: ljudi-riba, morskih nimfi, stvorenja koja su pola konji, pola ribe, te morskih čudovišta. Ispod povorke otkriven je natpis AVARI DESCRIBVNTVR QVOS CIRCVMFLVIT / VSVS BONORVM SED NIHIL POSSVNT TANGERE (Pohlepni su opisani, okruženi bogatstvima koja ne mogu dodirnuti).

Riječ je o stihovima rimskog basnopolisca Julija Fedra iz 1. stoljeća poslije Krista, kojima kroz lik Tantara opisuje sve pohlepne koji ne mogu uživati u dobrima koja ih okružuju. Tantara su bogovi osudili na vječne muke – da žedan stoji u rijeci, a kada se pokuša napiti, voda bi se povukla. Ugravirani stihovi otkrili su da figurica ipak ne predstavlja Narcisa, nego Tantara u mukama.

Posuda je, na određeni način, praktičan prikaz njegovih muka. Vješto izveden i prikriven sustav koji čine otvori i cjevčica osigurava da tekućina koja se ulije u zdjelu može doći samo do određene točke, odnosno izvan dohvata Tantarovih ispruženih ruku. Ako bi se pretjeralo s nalijevanjem, tekućina bi kroz cijev iscurila kroz probušeno dno u krilo iznenađenom gostu koji bi zdjelu držao u rukama. Možda je i gosta trebala poučiti da pohlepa i neumjerenost donose nevolje.

Pogibeljna vremena

Kome je pripadalo ovo blago i što točno ga je nagnalo da ga zakopa nećemo nikada saznati. Izgled i mjesto ukopa upućuju na zaključak da skrivanje ovih dragocjenosti nije izvršeno neplanirano i u brzini.

Srebro je bilo ukopano u jamu nepravilnog zaobljenog oblika, promjera oko 0,90 m i dubine oko 0,80 m. Na dno jame bile su položene četiri opeke, posložene u obliku četverokuta. Postavljanjem opeka na dno vjerojatno se željelo spriječiti moguće oštećenje posuđa. Predmeti su bili pažljivo položeni u jamu. Na samom se dnu nalazila široka posuda s lavljim glavama i alkama, a u nju je bila položena velika zdjela u koju je pak bila posložena većina manjih predmeta. Manje su posude bile posložene jedne u druge, kako bi sve stalo u veliku zdjelu. Čini se da su pet vrčeva, svijećnjak i kutija za parfeme bili položeni oko velike narebrene zdjele, jer su bili preveliki da bi mogli stati u nju.

Zdjela i predmeti uokolo nje poklopljeni su preokrenutim pladnjem s prikazom pastoralne scene. Na samom vrhu nalazila su se tri velika pladnja – ono što je provirilo iz zemlje na početku iskapanja i za što se mislilo da je otpad novijeg datuma. Dva donja pladnja očuvana su relativno dobro, no najgornji pladanj koji se nalazio na samom vrhu potpuno je izlomljen, a neki ulomci su izgubljeni prije nego što je ostava izvađena iz zemlje.

Arheolozi su zaključili da posude nije bilo zakopano u drvenom sanduku, što se može zaključiti po načinu na koji je bilo posloženo. Vjerojatno je prije zatrpavanja zemljom radi zaštite bilo obloženo i nekim organskim materijalom, primjerice tekstilom.

Najvjerojatnije ga je zakopao njegov vlasnik ili netko njemu blizak, na što upućuje činjenica da su predmeti bili pažljivo posloženi u ostavu. Taj netko najvjerojatnije nije planirao da će blago ostati pod

ili u neposrednoj blizini svoje gradske kuće. Tome u prilog ide činjenica da ostava pronađena u dijelu grada koji se – prema dosadašnjim arheoloških nalazima – smatra stambenim područjem antičkih Cibala.

Arheolozi drže da je ostava nastala neposredno nakon bitke kod Hadrianopola 378. godine. Pretpostavljaju i da je gradska kuća uz koju vežu nalaz najvjerojatnije stradala već u prvim barbarskim upadima u ovo područje, oko 380. godine.

Nema pouzdanih povijesnih zapisa o tome što se konkretno dogodilo s Cibalama u to vrijeme. Budući da je ležao na važnim prometnicama prema zapadu, grad se zasigurno našao na udaru pljačkaških pohoda.

Dosadašnja arheološka istraživanja nisu potvrdila da je grad u barbarskim napadima bio potpuno uništen ili razoren, no njegovo je stanovništvo sigurno znatno stradalo, posebno imućni sloj koji je bio najčešća meta pljačke, ubojstva i zarobljavanja radi otkupnine.

Što se u takvim okolnostima dogodilo s najbogatijim stanovnicima Cibala – ljudima poput vlasnika srebrnog servisa i njegove obitelji – možemo samo pretpostaviti. Činjenica da se nitko nije vratio iskopati skupocjenu imovinu vjerojatno znači da su tragično skončali.

Sreća u nesreći

Vinkovačko blago senzacionalni je arheološki nalaz kakav do sada nije bio pronađen na području Hrvatske. Prema svojoj važnosti u samom je vrhu sličnih nalaza pronađenih na području cijeloga Rimskog Carstva. Posebno je važno što je pronađeno „po PS-u“ – tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja, koja su osigurala da svi predmeti dospiju u muzej i da bude poznat točan sadržaj, mjesto i širi kontekst u kojemu je ostava bila zakopana.

Ipak, određene (nepovoljne) okolnosti pri pronalasku dovele su do oštećenja određenog broja srebrnih predmeta. Jedan od djelatnika tvrtke Geoarheo pri iskopavanju krampom udario je točno po mjestu gdje je ležalo posuđe i tako je oštećen dio nalaza. No, kasnije se ispostavilo da se i iz toga može nešto naučiti.

Naime, godinama je u znanstvenim krugovima trajala rasprava o tome jesu li podnožja pladnjeva lemljena na pladnjeve ili su dio istog komada metala. Jedini način da se to pouzdano utvrdi bio bi „rastaviti“ pladanj od njegova podnožja, no nitko normalan to ne bi izveo na kasnoantičkom primjerku srebrnog posuđa. „Zahvaljujući“ oštećenju koje je kramp nanio vinkovačkom pladnju s pastoralnim prizorom, pouzdano je utvrđeno da su noge na pladnjevima integralni dio i da su pladnjevi rađeni iz jednog komada srebra. Sreća u nesreći.

Izvor: ŠIME VRKIĆ, GORAN SKELAC: Vinkovačko blago – rezultati preliminarne analize kasnoantičke ostave srebrnih predmeta

Gordana Ilić Ostojić

